

Галагіда І.

«І ВАС ПЕРЕСЛІДУВАТИ БУДУТЬ...»:

ШТРИХИ ДО ІСТОРІЇ РЕПРЕСІЙ ПРОТИ УКРАЇНСЬКОЇ

ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В ПОЛЬЩІ У

1944–1957 РР. / ПЕР. ІЗ ПОЛ. ГАЛИНИ

ТЕОДОРОВИЧ. – Л.: Вид-во УКУ, 2017. – 360 с.

Дослідження історії Української греко-католицької церкви у сучасній Польщі, особливо на історичних теренах Перемиської єпархії та Апостольської адміністрації Лемківщини, суттєво збагатилися впродовж останніх років. З'являються нові публікації джерел, статті та книги, присвячені цій темі. Зі знакових видань

назвемо передусім «Василіянські історичні дослідження» (у 3 т.; Варшава, 2011–2013 рр.), а також двотомник о. Богдана Праха «Духовенство Перемиської єпархії та Апостольської адміністрації Лемківщини» (Львів, 2015 р.). Завдяки таким працям можна без перебільшення сказати, що після десятиліть забуття повертається історична пам'ять про важливі сторінки історії церкви. Останнім доповненням до бібліографії українською мовою за вказаним напрямом стала книжка професора Іданського університету Ігоря Галагіди.

Видання містить сім історичних статей, первісно опублікованих у різні роки польською мовою й маловідомих в Україні. Усі ці праці об'єднують заявлені тема та період, хоча в окремих виправданих випадках автор розширює виклад, залучаючи матеріали, що висвітлюють історію церкви в Польщі до 1980-х рр. включно. Позаяк кожна зі статей становить собою цілісне окреме дослідження, І.Галагіда вже у вступному слові зауважує: «Деякі сюжети в них повторюються, але я волів залишити ці повтори, щоб не порушувати структури й логіки оригінальних текстів» (с.8). Проте у книзі зовсім не йдеться про калькування інформації в кількох місцях, а радше про підходи дослідника до тієї чи іншої теми з різних перспектив і про різні моделі дослідницького наближення/віддалення до/від аналізованих подій або конкретизації/узагальнення. До прикладу, наскрізними у збірці стали питання ув'язнення та репресій греко-католицьких священників у Центральному таборі праці в Явожні, агентурної роботи спецслужб комуністичної Польщі у середовищі духовництва, сприйняття владою ПНР греко-католицької церкви, намагань подати її образ у радикальному політичному світлі з метою подальших звинувачень і розгортання чергових гонінь.

Особливої цінності збірці, фактором, що певною мірою наближає її до монографічних досліджень, стала узагальнююча розвідка «Репресії проти греко-католицької церкви на території Польщі в 1939–1957 рр.: огляд історіографії і перспективи подальших досліджень» (с.9–46). Важливо, що цю статтю автор доповнив новою інформацією про останню літературу, оскільки перше її видання було здійснене в 2011 р.

Також узагальнюючий характер має стаття «Політика комуністичної влади щодо греко-католицьких церков у країнах Центрально-Східної Європи (1944–1956): спільні риси і відмінності» (с.47–66). У ній І.Галагіда порівнює політику влади щодо ГКЦ у радянській Україні, Польщі, Румунії, Угорщині, Чехословаччині, Югославії. Утім у цій розвідці привертає увагу те, що опису долі церкви в Угорщині та Югославії присвячено порівняно мало уваги – приблизно по півсторінки. Залучення додаткових матеріалів з обох названих країн могло б відчутно розширити та збагатити аргументацію.

Надзвичайно багаті на фактаж, що суттєво доповнює історію переслідувань ГКЦ часів тоталітаризму, студії «Українське греко-католицьке духовенство перед сталінськими судами у Польщі в 1944–1956 рр. (підсумок дощогочасних досліджень)» (с.67–95), «Греко-католицькі та православні священники у Центральному таборі праці в Явожні (1947–1949)» (с.96–145), «Заходи комуністичних органів безпеки проти греко-католицького духовенства в Польщі (1944–1956)» (с.146–219), «Заходи органів безпеки ПНР проти греко-католицького священника — отця-митрата Степана Дзюбини» (с.220–285). Тут, зрозуміло, недоцільно переповідати зміст книги. Та варто відзначити, що І.Галагіді вдається лаконічно, але й без схематизму чи спрощень, окреслювати як закономірності в історії церкви часів її переслідування, так і специфічні явища, процеси, котрі, на перший погляд, ніби не вписувалися в «логіку подій», а насправді часто були провісниками важливих змін. Збірку завершує узагальнююча стаття «Ліквідація і відновлення греко-католицького душпастирства у Польщі (1946/1947–1956/1957)» (с.286–244).

На сторінках видання автор ретельно передає драматизм, багатовимірність процесів і навіть багатогранність характерів їх учасників, що подеколи відігравала помітну роль в історії церкви та долях духівництва й мирян. Показові, зокрема, відтворені біографії репресованих у 1945–1954 рр. священників, а особливо доля о. Степана Дзюбини, з яким органи держбезпеки ПНР щільно «працювали» в пізніший період.

Можна виокремити й декілька ширших тем, які І.Галагіда розглядає у книжці, та які можуть бути особливо цікавими для українського читача. Це передусім висвітлення подібності, а у випадку табору в Явожні – ще й спадкоємності каральних систем нацизму та комунізму. Увагу привертає аналіз переслідувань греко-католицького духівництва за його українськість. Так, в одному з наказів про затримання священника, окрім типового звинувачення «співпраця з бандою УПА», було вміщено допис із характеристикою «українська інтелігенція» (с.129, пор. с.131). Загалом звинувачення церкви в «українському націоналізмі» ріднило владу комуністичної Польщі з радянським режимом. Проведене дослідження дає підстави авторові вести мову про те, що «головною причиною зацікавлення апарату безпеки греко-католицьким клиром була насамперед національність священників, їх роль у середовищі української меншини та їх громадська діяльність» (с.217). Тож закономірно, що церква разом зі своїм народом постраждала під час операції «Вісла», а також те, що саме віра гуртувала українців на нових землях – про все це у книжці написано на основі багатой джерельної бази.

Автор приділяє увагу тому факту, що, як і у СРСР, у ПНР влада прагнула використати православну церкву у своїй боротьбі з греко-католиками (с.230–231). Вочевидь, ця проблема могла б стати темою окремого дослідження. Ще одне важливе питання, якого на різних сторінках торкається історик, – ставлення римо-католицького духовництва, у тому числі примасів Польщі, до ГКЦ.

Ґрунтовність підходу І.Галагіди до обраної теми засвідчує не тільки ретельний історіографічний огляд та наявність численних коментарів і приміток, котрі роблять книгу доступною для широкого кола читачів. Важлива у цьому ж ключі постійна увага автора до питань, які, за його ж словами, особливо перспективні для подальших пошуків. Дослідник спеціально акцентує на цих темах. Серед таких, наприклад, вивчення мирянського руху та монашого життя (с.7), історія діяльності розвідувального відділу, «який постачав до Варшави інформацію про Ватикан та про греко-католицьку церкву в країнах Заходу» (с.155), «детальне висвітлення масштабу репресій і характеру методів, що застосовувалися в ті дні проти духовенства» (с.167–168, 217), уже згадане «питання про стосунки між католиками обох обрядів» (с.174, 229) тощо. Наприкінці вміщено іменний покажчик.

Усі зазначені характеристики, а також діалогічність авторського стилю, заданий ним стимул для продовження студій роблять книгу І.Галагіди методологічним орієнтиром для українських дослідників політики тоталітарних режимів щодо церкви.

Володимир Мороз (Львів)